

20. Зап. авт. 22 травня 2008 р. від Сіромахи Івана Сергійовича, 1936 р.н., уродженця села Круподеренці.
21. Зап. авт.. 22 травня 2008 р. від Мотрунич Параски Давидівни, 1919 р.н., уродженки села Круподеренці.
22. Зап. авт.. 22 травня 2008 р. від Левченко Ганни Анатоліївни, 1957 р.н. уродженки села Круподеренці
23. Зап. авт.. 22 травня 2008 р. від Загородник Любові Григорівни, 1966 р.н., уродженки села Круподеренці.
24. Зап. авт. 22 травня 2008 р. від Коваль Марії Микитівни (1944 р.н.) уродженки села Круподеренці.
25. Подолинний А.М., Безверхий О.С. Знахарське навчання // Подільська старовина: Зб. наук. праць / Від. ред. В.А. Косаківський. Вінниця, 1993. С.359.
26. Зап. авт.. 22 травня 2008 р. від Коваль Марії Микитівни (1944 р.н.) уродженки села Круподеренці.
27. Зап. авт. 22 травня 2008 р. від Сіромахи Івана Сергійовича, 1936 р.н., уродженця села Круподеренці.
28. Зап. авт. 22 травня 2008 р. від Левченко Ганни Анатоліївни, 1957 р.н. уродженки села Круподеренці
29. Зап. авт. 22 травня 2008 р. від Жук Таїси Андріївни, 1949 р.н., уродженки села Круподеренці
30. Зап. авт. 22 травня 2008 р. від Мотрунич Параски Давидівни, 1919 р.н., уродженки села Круподеренці.

Наталка Жмуд, Роман Корчак

ДО ПИТАННЯ ВИВЧЕННЯ МІСЦЯ ТА РОЛІ ЧОЛОВІКА В НАРОДНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНЦІВ: ІСТОРИКО- АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Стаття присвячена актуальності та перспективам вивчення місця та ролі чоловіка в народній культурі українців крізь історико-антропологічну призму. А також наголошується на потенційності теми у вітчизняних міждисциплінарних гендерних студіях загалом.

Ключові слова: чоловік, народна культура українців, гендер, історико-антропологічний вимір.

Протягом останніх двох десятиліть в Україні гендерні питання все частіше стають предметом публічних та академічних дискусій. Такий інтерес простежується у збільшенні кількості студій з гендерної проблематики, інституціоналізації гендерних досліджень, упровадженні відповідних курсів у закладах вищої освіти, відкритті дослідницьких гендерних центрів тощо.

Водночас можна помітити, що ґендерна тематика здебільшого сфокусована на питаннях посилення патріархатного режиму та різних аспектах ґендерної нерівності, що стосуються жінок та фемінностей. Жінки досягли чимало успіхів у сфері забезпечення рівних прав і можливостей, що не може не впливати на чоловіків. Поряд із таким теоретичним поняттям, як гегемонна маскулінність, дискутують про явище кризи маскулінності. Це зумовлено, насамперед, залученням жінок до ринку праці, збільшенням економічної незалежності жінок і відповідно зростанням очікувань щодо активнішого залучення чоловіків до неоплачуваної (репродуктивної) праці, виконання ними сімейних обов'язків тощо. Така ситуація пояснюється також зменшенням ролі так званого традиційного «чоловічого ресурсу» – фізичної сили, що притаманне радше постіндустріальним суспільствам, де основні статки заробляють переважно розумовою працею; зростанням уваги до зовнішності чоловіків (виробники товарів і послуг виокремлюють чоловіків як цільову аудиторію догляду за тілом) та зміною уявлень про чоловічу тілесність і здоров'я чоловіків; обговоренням і переосмисленням нормативної гетеросексуальності тощо [1].

Прийняття або неприйняття нових уявлень про маскулінність виявляється відповідно в конструктивних або деструктивних практиках. Ми погоджуємося з тим, що конструктивними практиками варто назвати такі, які передбачають успішну адаптацію чоловіків до нових вимог суспільства, ухвалення нових, соціально допустимих, канонів маскулінності.

Отже, більшість чоловічих проблем та питання кризи маскулінності загалом продовжує й надалі залишатися на узбіччі академічного інтересу. Тому ця тема безперечно потребує дослідження та наукової рефлексії у контексті соціальних, культурних, економічних та політичних трансформацій, які відбуваються в сучасній Україні та світі.

Зважаючи на посилений інтерес до ґендерного напрямку у міждисциплінарних студіях, вбачаємо перспективним узагальнити та систематизувати підходи до вивчення місця та ролі чоловіка у народній культурі українців саме крізь історико-антропологічну площину. Тобто йдеться про наративи буття та досвіду чоловіків не лише в біологічному контексті, а й значною мірою під впливом історичних, політичних, економічних, соціальних та культурних обставин. Такий підхід, на нашу думку, виразнить особливості конструювання образу чоловіка в народній культурі українців комплексно й причинно-наслідково.

Головною метою історико-антропологічного підходу є зосередження на таких питаннях: що таке маскулінність у народному розумінні, тобто що означало «бути чоловіком» на різних історико-культурних етапах і під впливом яких саме

чинників відбувалося формування світоглядно-поведінкових патернів?

Важливим у процесі дослідницьких студій вважаємо також пошук концепції (чи концепцій) маскулінності, в парадигмі якої ми й розгортатимемо тему. Сьогодні у суспільних науках існують різні концепції маскулінності – від есенціалізму (примордіалізму) до суспільного конструктивізму. Есенціалізм, який донедавна був домінуючим у вітчизняних історико-антропологічних студіях, трактує маскулінність як похідну біологічних відмінностей між чоловіками й жінками, визнаючи її природною категорією. Тобто чоловічість є сукупністю фізичних властивостей, моральних і суспільних норм, притаманних чоловікам від народження, – природною частиною суті чоловіка, яка визначає, ким, властиво, є чоловік. Але теорія есенціалізму у процесі розвитку ґендерних досліджень в постіндустріальному суспільстві зазнала сильної критики і сьогодні навіть деякими науковцями трактується виявом вульгарного біологічного детермінізму. У світлі ж суспільного конструктивізму маскулінність визначається у зв'язку з поняттям суспільно-культурної статі. Відповідно до такого аспекту, чоловічість окреслює те, ким чоловік має бути і чого від нього очікує суспільство та культура. Така перспектива означає, що маскулінність творять як суспільство, так і кожен чоловік зокрема. Суспільна конструкція чоловічості є похідною ідеології статі й суспільства, а на її форму впливають традиційні визначення ролі чоловіків, економічна ситуація та суспільно-культурні реалії. На індивідуальному ж рівні маскулінність відповідає ідентичності статі, пристосовуючись до вимог ґендерних норм, які панують у відповідній суспільній групі, та реалізується у міжособистісних стосунках [2, с. 22-42].

Проблематика образу чоловіка у вітчизняній гуманітаристиці загалом представлена досить бідно і обмежується кількома десятками публікацій, які вузько торкаються того чи іншого аспекту.

Однією із найвдаліших спроб змодельювати узагальнений образ українського чоловіка в історико-антропологічному контексті є колективна праця «Народна культура українців: життєвий цикл людини. т.4 Зрілість. Чоловіки. Чоловіча субкультура» [3], в якій йдеться про статево-вікову групу дорослих чоловіків. Перед нами широкий спектр діяльності чоловіцтва в традиційній культурі, зокрема, у галузях землеробства, чумацтва, мисливства, рибальства, ремісництва, звичаєва праця, обрядовості, вірувань, матеріальної культури тощо. Окремо присвячено субкультурі козацтва та маргінально-девіантним групам (безхатченки, кримінальні групи тощо). Висвітлюються стереотипні образи маскулінності в радянській та пострадянській дійсності.

Ця колективна монографія заслуговує на увагу ще й з огляду на те, що тут представлені праці як авторів-класиків, так і сучасних дослідників. Це уможлиблює порівнювати та застосовувати широкий потенціал методолого-методичного інструментарію у вивченні цієї теми.

Український чоловічий образ вітчизняними соціокультурними антропологами репрезентується, наприклад, шляхом аналізу особливостей конструювання чоловічої тілесності. Так, М. Маєрчик акцентує увагу на семіотиці тілесності чоловіка в українській родинній та календарній обрядовій традиції [4]. І. Ігнатенко, зокрема, знайомить із канонами та функціями чоловічої краси та здоров'я, що трактується крізь фольклор, релігію, символіку тощо в українській культурі XIX – початку XX століття [5].

Ряд історико-етнологічних досліджень присвячено висвітленню чоловічих статево-вікових ініціацій в різних соціокультурних групах (селяни, містяни, козаки, професійно-ремісничі об'єднання, релігійно-конфесійні спільноти тощо), які були формою і засобом формування різних гендерних ролей впродовж життя ініціантів [6], [7], [8].

Заслужують на увагу результати міждисциплінарних студій, де репрезентовані нові маскулінні типи, появу яких мотивовано соціально-економічними, політичними і національними чинниками розвитку Галичини XIX – початку XX ст. та авторськими уявленнями про природу і психоустрій чоловіка [9].

Цінними є праці, що присвячені особливостям виявлення культурних архетипів у гендерних стереотипах, які сформувалися в межах конкретних історичних епох, функціонували і продовжують в українському суспільстві [10] та вивченню світоглядних уявлень українців крізь призму ментальних характеристик [11].

Отже, актуальність вивчення місця та ролі чоловіка в народній культурі українців крізь призму історико-антропологічного виміру диктує наступні завдання. Зокрема, відстежити механізми конструювання чоловічого дискурсу на різних історико-культурних етапах у різних сферах життєдіяльності. А також віднайти ті дієві теоретико-методологічні міждисциплінарні підходи, що уможливлять максимально увиразнити особливості формування типового образу чоловіка як представника української етнічної культури.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Теоретизуючи маскулінність: гегемонна маскулінність та ієрархії, поняття кризи маскулінності. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://genderindetail.org.ua/spetsialni->

rubriki/heforshe/urivok-z-zahisniki-galaktiki-vlada-i-kriza-v-cholovichomu-sviti-tamari-martsenyuk-1341399.html

2. Матусяк А., Світлицькі М. Маскулінність у перебудові Men and masculinities studies – огляд наукових досліджень [в:] Перехресні стежки українського маскулінного дискурсу: культура і література XIX – XXI ст., наук. ред. А. Матусяк, Київ, 2014.
3. Народна культура українців: життєвий цикл людини: історико-етнологічне дослідження у 5 т. / наук. ред. М.Гримич. Т. 4: Чоловік. Чоловіки. Чоловіча субкультура. Київ: Дуліби, 2013.
4. Маєрчик М. Ритуал і тіло. Структурно-семантичний аналіз українських обрядів родинного циклу. К.: Критика, 2011. 326 с.
5. Ігнатенко І. Чоловіче тіло у традиційній культурі українців. К.: Дуліби, 2016. 224 с.
6. Балушок В. Обряди ініціацій українців та давніх слов'ян. Видавництво М.П. Коць. Львів-Нью-Йорк, 1998. 266 с.
7. Забловський А. Соціалізація статево-вікових груп в традиційній культурі українців другої половини XIX – XX початку ст.: Автореф. дис. ...канд. іст. наук. К., 2005. 15 с.
8. Боса Л. Соціалізація української молоді кінця 19 – поч. 20 ст. : автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.05 .Електронний ресурс. Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/7569/169256>
9. Шмега К. Дискурс маскулінності у прозі Івана Франка» Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук (доктора філософії) за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – ДУ «Інститут Івана Франка НАН України», ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», Івано-Франківськ, 2020. Електронний ресурс. Режим доступу: https://svr.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/5/2020/11/dis_Shmeha-1.pdf
10. Грабовська, І. Репрезентація архетипів у гендерних стереотипах української культури : монографія. К. : Лисенко М. М. [вид.], 2012. 194 с. Бібліогр.: с. 181-194.
11. Якиминська, Л. Актуалізація селянських та козацьких архетипів у світоглядних уявленнях українців Степового Побужжя (друга половина XIX - початок XXI ст.) : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.05. К., 2009. 19 с.